УДК 373.5.091.33.016 : 811.161.2(075.3) **Н. В. Нікуліна**

УДОСКОНАЛЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ І НАДМІРНОГО ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»)

У статті окреслено межі доцільного використання штучного інтелекту у вищій освіті, зокрема під час викладання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Проаналізовано переваги та ризики надмірного застосування ШІ, зокрема зниження критичного мислення, самостійності й академічної доброчесності.

Обґрунтовано потребу оновлення методики навчання і дидактичних технологій через упровадження індивідуалізованих, контекстних завдань, наведено приклади практикумів, де застосування штучного інтелекту є мінімальним або неефективним. Доведено ефективність поєднання усних і письмових форм контролю під час дистанційного навчання. Зроблено висновок про необхідність дидактичної трансформації, а не заборони штучного інтелекту.

Ключові слова: *дидактика, дистанційне навчання, штучний інтелект, українська мова (за професійним спрямуванням), система завдань.*

Nikulina N. Improving Didactic Technologies under Conditions of Distance Learning and the Excessive Use of Artificial Intelligence Systems (A Case Study of the Course "Ukrainian Language for Professional Purposes"). *The article addresses the problem of determining the appropriate limits for the use of artificial intelligence technologies in contemporary higher education, with particular reference to the course "Ukrainian Language for Professional Purposes." The relevance of the study is conditioned by the rapid digitalisation of the educational environment and the shift to distance learning formats, which in Ukraine has been largely driven by wartime conditions. Both the potential benefits of artificial intelligence (automation of routine processes, personalisation of learning, analytics of educational outcomes) and the risks associated with its excessive use are analysed.*

Special attention is paid to declining levels of students' critical thinking, academic integrity, and autonomy in completing academic tasks. It is emphasised that the uncontrolled use of generative models may contribute to the formation of a dogmatic perception of information, a decrease in the quality of academic communication, and a reduction in socio-communicative skills. At the same time, it is argued that these challenges are not solely the result of technological advancement but are also linked to broader transformations in today's university education.

https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.27

Based on the course "Ukrainian Language for Professional Purposes," the necessity of rethinking the methodological foundations of both the content and organisation of the educational process is substantiated. A system of tasks is proposed that minimises the need for artificial intelligence or renders it ineffective. These include individualised, context-dependent, and process-oriented assignments that rely on students' personal linguistic experience, analysis of their own speech, work with localised texts, participation in oral discussions, and step-by-step completion of learning activities.

It is demonstrated that integrating oral and written forms of work, using localised educational materials, and implementing process-based assessment methods are effective, as they allow for tracking each student's individual contribution. It is further argued that the combination of limited time, an oral component, situational uniqueness of tasks, and the use of non-public materials significantly complicates unauthorised use of artificial intelligence.

The study concludes that improving the quality of students' language training should not rely on restricting artificial intelligence, but rather on updating didactic approaches to foster autonomy, critical thinking, and professional communicative competence. The proposed approaches can be applied in teaching humanities in higher education institutions.

Keywords: *didactics, distance learning, artificial intelligence, Ukrainian Language for Professional Purposes, system of tasks.*

Вступ

Сучасний етап розвитку суспільства позначений стрімким поширенням цифрових технологій і систем штучного інтелекту, що урухомлює глибокі трансформації у сфері вищої освіти. Університет як інституція фахових знань та вмінь поступово переходить від традиційних моделей передавання інформації до інтегрованих цифрових систем, у яких поєднуються освітні платформи, аналітичні інструменти та адаптивні середовища навчання. Ці процеси не лише змінюють форми організації освітнього процесу, а й переосмислюють саму сутність навчання, викладання і продукування наукової діяльності.

Методи дослідження

Методологічна основа дослідження складається з комплексу взаємодоповнювальних підходів, що забезпечують цілісне вивчення порушеної дидактичної проблеми: на теоретичному рівні застосовано методи аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації наукових джерел з метою з'ясування стану розроблення досліджуваної проблеми;

порівняльний аналіз уможливив зіставити традиційні та інноваційні дидактичні технології, зокрема в контексті дистанційного навчання. З метою розроблення ефективної системи навчальних завдань застосовано метод педагогічного моделювання дидактичних технологій, що є помічним для конструювання змісту й структури завдань.

Виклад основного матеріалу

Особливу роль у трансформації навчального процесу у вищій школі на сучасному етапі відіграє штучний інтелект. Інтелектуальні системи аналізу даних, адаптивні освітні платформи та чат-асистенти стають інструментарієм підтримки як викладача, так і студента. Ніби тут є і позитивні речі, бо ШІ забезпечує автоматизацію рутинних процесів, а саме: рекомендації навчальних траєкторій, пошук потрібного контенту для студентів; перевірка тестів, аналіз успішності, все це дозволяє зосередити увагу викладачів на творчих та дослідницьких аспектах освітньої діяльності. Однак тут вартує зазначити і про проблемні моменти передусім дистанційного навчання у сучасних закладах вищої освіти, що спричинене російсько-українською війною, коли безпековий, а тому й онлайновий варіант навчання використовується у ЗВО, що територіально розташовані поряд з лінією бойових дій.

***Мета* нашої наукової розвідки полягає** в обґрунтуванні та розробленні підходів до вдосконалення дидактичних технологій у закладах вищої освіти в умовах дистанційного навчання й надмірного використання систем штучного інтелекту, зокрема шляхом визначення оптимальних меж застосування ШІ та створення такої системи навчальних завдань (на матеріалі курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»), що забезпечувала б розвиток самостійності, критичного мислення й академічної доброчесності студентів і мінімізувала б неефективне або неконтрольоване використання ШІ.

Серед основних ***завдань*** дослідження є такі: окреслити межі доцільного використання систем штучного інтелекту у вищій освіті в умовах дистанційного навчання; проаналізувати переваги та ризики застосування ШІ, зокрема його вплив на критичне мислення, самостійність і академічну доброчесність студентів; обґрунтувати необхідність оновлення дидактичних технологій і методики викладання курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»; розробити

та запропонувати систему індивідуалізованих, контекстно зумовлених і процесуально орієнтованих завдань, що мінімізують можливості використання штучного інтелекту.

Проблематика використання штучного інтелекту в навчанні української мови є відносно новим, але динамічно розвиненим напрямом сучасної лінгводидактики. Активізація наукових досліджень у цій сфері припадає на 2023–2026 роки, що зумовлено стрімким розвитком генеративних мовних моделей та їхньою інтеграцією в освітній процес. В українському науковому дискурсі вагомий внесок у дослідження цієї дидактичної проблеми зробили такі вчені: Веретюк Т. В. – використання ШІ в мовно-літературній галузі, зокрема у вивченні філологічних дисциплін (Веретюк, 2026); Грона Н. В., Семеног О. М. – використання штучного інтелекту в контексті підготовки студентів філологічного факультету, майбутніх учителів української мови (Грона, Семеног, 2025); Коновальчук Н. О. – застосування технологій на основі штучного інтелекту для викладання української мови для іноземних студентів (Коновальчук, 2024); Шаров Т. М., Землянська А. В. – загальні проблеми використання штучного інтелекту в освіті під час дистанційного навчання в умовах війни (Шаров, Землянська, 2024) та інші.

Попри схвальні реляції багатьох публікацій і вказані вище позитивні речі у використанні студентами ЗВО штучного інтелекту, слід описати ризики і виклики, а саме закцентувати увагу передусім на проблемі цифрової нерівності, що проявляється в проблемному доступі до технічних ресурсів та інтернет-інфраструктури, адже багато студентів мешкає в сільській місцевості і прифронтових селищах; також далеко не безпроблемним постає питання академічної доброчесності в умовах використання генеративних моделей. Але ми в нашому дослідженні зосередимося на ризиках зниження критичного мислення через надмірну автоматизацію інтелектуальної діяльності, тобто використання студентами ШІ на навчальних заняттях і під час виконання домашнього практичного завдання.

Ми не поодинокі у своїх побоюваннях зниження критичного мислення у студентів. На платформі Times Higher Education оприлюднено матеріал Джульєт Роуселл під назвою «Чи є масове списування неминучим наслідком поширення штучного інтелекту?» (Роуселл, 2026). У публікації авторка ініціює обговорення потенційних ризиків

і проблем, що супроводжують використання інструментів штучного інтелекту у сфері вищої освіти, передусім у контексті академічної доброчесності. Аналізуються типові занепокоєння викладачів, пов'язані з появою технологій, здатних автоматично генерувати тексти й виконувати навчальні завдання без безпосередньої участі студента. Справді, розвиток таких інструментів ускладнює процес виявлення недоброчесних практик, що може спричиняти відчуття втрати контролю над оцінюванням і породжувати сумніви щодо цінності отриманих результатів навчання.

Водночас авторка наголошує, що проблема не зводиться виключно до технологічного чинника. На думку частини фахівців, штучний інтелект радше загострює вже наявні дисбаланси у системі вищої освіти – зокрема масовізацію, орієнтацію на формальні показники успішності та посилення адміністративного навантаження. У таких умовах прагнення спростити процедури оцінювання або обмежитися формальним виставленням балів може виникати як у студентів, так і у викладачів.

Сучасні освітні практики часто залишаються формалізованими, а реакція на виклики, пов'язані з ШІ, здебільшого зводиться до посилення контролю чи повернення до традиційних способів перевірки знань. Однак подібні підходи не враховують трансформації самого навчального процесу, в якому цифрові технології стали невід'ємним інструментом роботи з інформацією. У зв'язку з цим виникає потреба у переосмисленні освітніх стратегій: оновленні форматів завдань, удосконаленні методів оцінювання та зміні характеру взаємодії між викладачем і студентом. Отже, явище масового списування не слід пояснювати лише впливом штучного інтелекту – його варто розглядати в ширшому контексті еволюції університетської освіти, де технологічні інновації підсилюють уже використовувані тенденції та актуалізують необхідність системних змін механізмів навчання (Роуселл, 2026).

Дистанційна форма організації освітнього процесу, що стала невід'ємною складовою сучасної вищої школи спочатку через ковід, потім через воєнні дії в Україні, актуалізує проблему академічної автономії студентів і водночас ускладнює контроль за доброчесністю виконання завдань. А за умов активного впровадження цифрових технологій, зокрема інструментів штучного інтелекту (ШІ), істотно впливає на характер та особливості навчальної діяльності студентів.

Об'єктивний перелік недоліків застосування штучного інтелекту перераховано багатьма науковцями, зокрема йдеться про те, що надмірне залучення ШІ призведе до зниження критичного мислення у студентів. У цьому контексті постає проблема зниження рівня самостійності під час виконання практичних завдань, особливо в дисциплінах мовного циклу. Для курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» це є критично важливим, оскільки формування мовної компетентності передбачає не лише відтворення знань, а й розвиток навичок аналізу, редагування та продукування текстів у професійній сфері, вмінь комунікативного взаємозв'язку з колегами.

Одним із ключових завдань викладача під час дистанційного навчання є створення таких дидактичних умов, за яких використання ШІ втрачає сенс або стає другорядним. Це досягається шляхом переорієнтації практичних завдань із шаблонних і репродуктивних на індивідуалізовані, контекстуально зумовлені та процесуально орієнтовані. Йдеться про завдання, що потребують особистого досвіду й участі студента, його мовної інтуїції, а також роботи з конкретним навчальним матеріалом, який не може бути повноцінно відтворений генеративними моделями штучного інтелекту.

Наше бачення і приклади подолання ризиків потенційного мовного невігластва через масове використання штучного інтелекту покажемо на прикладі навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», мета якої полягає у формуванні системи знань про норми сучасної літературної мови як основи культури усного й писемного ділового мовлення фахівців, набутті практичних навичок використання у комунікативних процесах наукової та фахової термінології, виробленні вмінь створювати та відтворювати усні й писемні мовленнєві жанри професійного спілкування. На жаль, за дистанційного навчання маємо невтішний досвід, на нашу думку, саме через застосування ШІ, необ'єктивного тестового контролю за кожною навчальною темою, що за очного навчання уможливлював перевірити засвоєння студентами теоретичного навчального матеріалу з подальшим розвитком практичних умінь і охоплення оцінюванням більшої аудиторії здобувачів вищої освіти.

Наразі опікуємося методичними аспектами пошуку і застосування в дистанційному навчальному процесі типів завдань з української

мови, що важко або майже неможливо виконати за допомогою штучного інтелекту, особливо якщо вони вимагають особистого досвіду, роботи з конкретною ситуацією або за усної взаємодії. Такі завдання добре підходять для студентів нефілологічних спеціальностей. Прикладами завдань, де застосування штучного інтелекту є мінімальним або неефективним, можуть бути завдання на основі особистого мовного досвіду, на кшталт: описати типові мовні помилки, що їх студент спостерігає у своєму професійному середовищі (навчання, практика, робота) та запропонувати до них нормативні відповідники; проаналізувати власне усне мовлення (відеозапис короткого виступу чи дискусії), визначивши відхилення від літературної норми; скласти мініслoвник професійної лексики своєї спеціальності з прикладами вживання у самостійно утворених реченнях; відредагувати рукописний текст викладача, що містить навмисні помилки різних типів (лексичні, граматичні, стилістичні), із подальшим усним коментарем; зіставити мовностилістичний аналіз мови, наприклад, блогерів (лексика, терміни, стиль); створити власні приклади до певного мовного явища (як от омонімії або полісемії); укласти службовий документ на основі конкретної ситуації, змодельованої під час заняття (щось на кшталт відповіді на скаргу, пояснювальна записка щодо запізнення); аналіз аудіозапису власного мовлення з подальшим саморедагуванням; групою студентів колективно укласти текст, наприклад, інформаційний лист науково-практичної конференції, де кожен студент відповідає за окремий фрагмент і аргументує вибір мовних рішень; підготувати лінгвістичний коментар до реальних помилок у публічному просторі (реклама, соціальні мережі, галузеві пресконференції).

Ефективним підходом є впровадження завдань із локалізованим контекстом. Наприклад, студентам пропонується відредагувати фрагмент реального документа їхнього навчального закладу (оголошення, службову записку, пресреліз), виявити мовні помилки та обґрунтувати їхнє виправлення відповідно до норм Українського правопису як стандарту державної мови. Оскільки такі тексти часто не є публічно доступними, то швидке застосування ШІ під час онлайн-заняття суттєво ускладнюється.

Доцільним є також використання усно-писемних інтегрованих завдань. Наприклад, після обговорення імітаційної професійної ситуації (ділова комунікація з клієнтами, конфлікт у колективі,

презентація проєкту) студент має письмово відтворити власну позицію у формі службового листа або пояснювальної записки. Такий тип роботи передбачає попередню участь у дискусії, що унеможливлює механічне використання зовнішніх інструментів.

Також особливу увагу варто приділяти процесуальним формам контролю. Наприклад, виконання завдання у кілька етапів (чернетка, обговорення, доопрацювання, фінальна версія) дозволяє відстежити індивідуальний внесок студента. Також ефективними є аудиторні мікропрактикуми чи тестування з обмеженим часом, під час яких студенти виконують завдання без доступу до цифрових ресурсів, що стимулює актуалізацію власних знань. Використання ШІ майже не допоможе, якщо викладач поєднуватиме такі чотири фактори, як локальний матеріал, обмежений час, усний компонент і долучення особистого ситуативного досвіду студента.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що інтеграція систем штучного інтелекту у сферу вищої освіти є об'єктивним і незворотним процесом, який суттєво трансформує зміст, форми та методи навчання. У контексті викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» ШІ виступає водночас ефективним інструментом оптимізації освітнього процесу, але й чинником виникнення нових дидактичних ризиків.

З одного боку, використання штучного інтелекту сприяє автоматизації рутинних процесів, індивідуалізації навчання, розширенню доступу до освітніх ресурсів та підвищенню гнучкості освітнього середовища, що є особливо актуальним в умовах дистанційного навчання, зумовленого воєнними реаліями в Україні. З іншого боку, надмірне й неконтрольоване застосування ШІ може призводити до зниження рівня критичного мислення, послаблення самостійності студентів, формалізації навчальної діяльності та порушення принципів академічної доброчесності. Проблема не обмежується виключно технологічним чинником: використання ШІ актуалізує системні суперечності сучасної вищої освіти, зокрема орієнтацію на формалізоване оцінювання, недостатню індивідуалізацію навчання та зростання дистанційних форматів взаємодії. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного оновлення дидактичних підходів, що передбачає

переорієнтацію з репродуктивних форм роботи на діяльнісні, контекстуально зумовлені та особистісно орієнтовані.

Обґрунтовано доцільність визначення оптимальних меж використання штучного інтелекту в освітньому процесі, за яких він виступає допоміжним інструментом, а не замінником інтелектуальної діяльності студента. Ефективною стратегією протидії негативним наслідкам надмірного використання ШІ є впровадження спеціально розробленої системи завдань з урахуванням процесу навчальної діяльності. Доведено, що такі типи завдань значно ускладнюють або унеможливлюють механічне використання генеративних моделей ШІ, водночас сприяючи розвитку мовної компетентності, критичного мислення та навичок професійної комунікації.

Отже, вдосконалення дидактичних технологій у закладах вищої освіти в умовах дистанційного навчання має здійснюватися не шляхом обмеження використання штучного інтелекту, а через його педагогічно доцільну інтеграцію й колаборацію, переосмислення змісту навчальних завдань і трансформацію підходів до оцінювання результатів навчання.

Перспективи подальшого дослідження полягатимуть у розширенні спектру ефективних моделей дидактичних матеріалів, що унеможливлюють масового використання студентами в освітньому середовищі згенерованих відповідей на практичні завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Веретюк**, Т. В. (2024). Огляд цифрових технологій для організації вивчення філологічних дисциплін. *Сучасна філологія: теорія та практика* : *матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф.,* Київ. 19 квіт. 2024 р., 244–246. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/14903 2. **Грона**, Н. В. & Семеног, О. М. (2025). Штучний інтелект у мовній підготовці майбутніх вчителів: можливості та виклики. *Слобожанський науковий вісник. серія: філологія, 9,* 128–135. DOI: https://doi.org/10.32782/philspu/2025.9.24 3. **Коновальчук**, Н. О. (2024). Перспективи застосування інструментів на основі штучного інтелекту у викладанні української мови як іноземної. *Український педагогічний журнал, 3,* 160–166. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-160-166 4. **Роуселл**, Дж. (2026). *Чи є масове шахрайство неминучим результатом розвитку штучного інтелекту.* Узято з www.timeshighereducation.com/depth/mass-cheating-inevitable-result-ais-rise 5. **Шаров**, Т. М. & Землянська, А. В. Дистанційне навчання в умовах війни: використання штучного інтелекту в освіті. *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка», 4 (22).* Узято з http://www.tsatu.edu.ua/shn/wpcontentuploadssites/59/11253-tekst-statti-11312-1-10-20240512-2.pdf

REFERENCES

1. **Veretiuk**, T. V. (2024). Ohliad tsyfrovykh tekhnolohii dlia orhanizatsii vyvchennia filolohichnykh dystsyplin [Review of digital technologies for organizing the study

of philological disciplines]. In *Suchasna filolohiia: teoriia ta praktyka: Materialy VI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 244–246). Kyiv. https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/14903 [in Ukrainian]. 2. **Hrona**, N. V., & Semenoh, O. M. (2025). Shtuchnyi intelekt u movnii pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv: mozhlyvosti ta vyklyky [Artificial intelligence in language training of future teachers: Opportunities and challenges]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Seriia: Filolohiia – Slobozhanskyi Scientific Bulletin. Series: Philology, (9),* 128–135. https://doi.org/10.32782/philspu/2025.9.24 [in Ukrainian]. 3. **Konovalchuk**, N. O. (2024). Perspektyvy zastosuvannia instrumentiv na osnovi shtuchnoho intelektu u vykladanni ukrainskoi movy yak inozemnoi [Prospects for the use of artificial intelligence tools in teaching Ukrainian as a foreign language]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, (3),* 160–166. https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-3-160-166 [in Ukrainian]. 4. **Rousell, J.** (2026). Chy ye masove shakhraistvo nemynuchym rezultatom rozvytku shtuchnoho intelektu [Is mass cheating an inevitable result of AI's rise]. *Times Higher Education*. https://www.timeshighereducation.com/depth/mass-cheating-inevitable-result-ais-rise [in Ukrainian]. 5. **Sharov**, T. M., & Zemlianska, A. V. (2024). Dystantsiine navchannia v umovakh viiny: vykorystannia shtuchnoho intelektu v osviti [Distance learning in wartime: The use of artificial intelligence in education]. *Visnyk nauky ta osvity. Seriia: Pedahohika – Bulletin of Science and Education. Series: Pedagogy, 4(22).* http://www.tsatu.edu.ua/shn/wp-content/uploads/sites/59/11253-tekst-statti-11312-1-10-20240512-2.pdf [in Ukrainian].

Нікуліна Неля Василівна – кандидат філологічних наук, магістр педагогіки вищої школи, доцент, завідувач кафедри українознавства, Харківський національний автомобільно-дорожній університет; вул. Ярослава Мудрого, 25, м. Харків, 61002, Україна.

E-mail: nykulina@ukr.net

http://orcid.org/0000-0001-7832-7407

Nikulina, Nelia – Candidate of Philological Sciences (Ph.D in Philology), Master in Pedagogy of Higher School, Associate Professor, Head of the Ukrainian Studies Department, Kharkiv National Automobile and Highway University; 25 Jaroslava Mudroho Str., Kharkiv, 61002, Ukraine.

Дата першого надходження статті до видання – 30 березня 2026 р.
Дата прийняття статті до друку після рецензування – 20 квітня 2026 р.
Дата публікації статті у виданні – 25 квітня 2026 р.

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Нікуліна Н. В. Удосконалення дидактичних технологій в умовах дистанційного навчання і надмірного використання систем штучного інтелекту (на прикладі навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»). *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2026. Вип. 64. С. 380–389. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.27

APA: Нікуліна, Н. В. (2026). Удосконалення дидактичних технологій в умовах дистанційного навчання і надмірного використання систем штучного інтелекту (на прикладі навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»). *Лінгвістичні дослідження, 64,* 380–389. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2026.64.27